For Ide og Virkelighed.

Et Tidsskrift,

udgivet

af

R. Nielsen,

Bj. Bjørnson og Rud. Schmidt.

Aargang 1869.

Kjøbenhavn.

Chr. Steen & Søns Forlag.

Louis Kleins Bogtrykkeri.

Om Selvforstaaelse i det Onde,

med Henblik paa Shakspeares Richard den Tredie.

---

[521] Naar en Rovfugl slaaer ned paa et Sødyr, og de stridende Kræfter paa begge Sider saa omtrent ere lige, vil Kampens Udfald fornemmelig afhænge af det Element, hvori der kæmpes. Lykkes det Havets Indvaaner at drage sin vingede Fjende ned under Bølgerne, da vinder den en dobbelt Fordel, den strider i sit Element, og Elementet strider for den. Det er nu ikke blot i Dyrelivet, at Kræfternes Styrke i Striden betinges af Elementet; ogsaa i Aandslivet viser sig et Tilsvarende. De aandige Kræfter i Tro og Viden ere med Hensyn paa Principer og Forudsætninger, Forestillinger og Begreber saa forskjellige, at de tilsvarende Ideer maae siges at bevæge sig i to absolut uensartede Regioner, og Striden imellem dem hvergang beroe paa det Element, hvori den føres. At drage de religiøse Livstanker ned i Videns Strøm, er vilkaarlig at tage Parti for det Antireligiøse; thi Viden strider i sit eget objektive Element, og Elementet strider for den. Det er et ældgammelt Misgreb, et tusindaarigt theologisk Bedrag, at forvexle Elementerne, forgude det Objektive og drukne Troens Ørn i Videnskabens Vande.

[522] Det er en Grundsætning, som Enhver, der vil, kan forstaae, at en Samvittighedssag er religiøs og sædelig, men ikke videnskabelig; eller er der maaske noget fornuftigt Menneske, som i det virkelige Liv forvexler et Samvittigheds-Anliggende med et videnskabeligt Problem? Dog vel heller ikke omvendt! Naar en Jesper Ridefoged føler i sin Samvittighed, at Jorden ikke er rund, saa leer man; og hvorfor? Fordi man uvilkaarlig føler, at Fysik og Samvittighed maa tale hver sit Sprog, have hver sin Tankekreds med egen Begrundelse af egne Grunde. At videnskabelige Spørgsmaal ikke umiddelbart kunne underkastes Samvittighedens Kjendelse, betyder, at Videnskaben selv er upersonlig, at Videns Element er objektivt. De religiøse og ethiske Sandheder ere saavel i sidste som i første Instans Samvittighedssandheder; al sand og grundig Forstaaelse af disse Sandheder beroer paa Selvforstaaelse, men Selvforstaaelsens Element er Subjektiviteten. Hermed er det Objektive i Religion og Sædelighed ingenlunde svækket, endnu mindre fornægtet; kun dette skal fremhæves, at Dommen derover er subjektiv, thi Dommeren er i Menneskets Selv. Overhører man denne indre Dommer eller nedsætter ham til en underordnet Betjent og søger Overdommeren i det Videnskabelige, da er det let at forudsee, hvad Følgen maa blive. Det er saaledes ikke alene for Religiøsitetens, men ogsaa for Kulturhistoriens og Humanitetens Skyld af stor Betydning at gjøre sig Rede for Forskjellen mellem Videnskabssandhed og

Samvittighedssandhed.

I alle Lande, hvor Videnskab og Literatur holde Skridt med Tiden, foreligge nu literære Aktstykker, som klarlig bevise, at Theologien med sin lærde Oppakning *[523]* er uden Princip, at dens middelalderlige Rolle er udspillet. Men, vil man maaske indvende, dersom dette forholder sig saaledes, hvorledes skal man da forklare sig, at en saa vitterlig, for Kultur og Humanitet saa dybt indgribende Kjendsgjerning endnu ikke ret er gaaet op for den dannede Almenhed? Sagen er let at forklare. Ved at tvinge Troen ned i Videns objektive Element, har Theologien fra Slægt til Slægt hexet sig selv og Samtiden ind i den Fixide, at Theologi og Religion ere uadskillelige; »falder Theologien, saa falder Religionen«, det er det dogmatiske Løsen, der skal indjage den civiliserede Verden Skræk for Atheisme og Respekt for Theologi. Hvor falsk dette Løsen er, kan sees af Striden om Tro og Viden. Theologiens og Atheismens øverste Grundsætning er nemlig een og den samme. »Falder Theologien, saa falder Religionen«, kun af denne Forudsætning lader det sig forklare, at en atheistisk Kritik, der videnskabelig har opløst Theologien, kan bilde sig ind, at den med det Samme har opløst den positive Religion og saaledes vundet en dobbelt Seir. At Theologiens »objektive Tro« er falden for Videns Vaaben, er vitterligt for alle Vidende, og dog, mærkværdigt nok, en offenlig Hemmelighed. Hvorledes en saadan Hemmelighed kan holde sig i en oplyst Tidsalder, trods saamange Kikkerter og saamange klare Øine, kan vel forstaaes, naar man betænker, at det ikke blot er i Theologernes, men ogsaa i Atheisternes velforstaaede Interesse, at det menige Folk, »den store Hob«, ikke kommer til at kige for dybt i Gryden. Fra begge Sider finder man sin Regning ved at dække Kjendsgjerningen med et tyndt Flor. Hvad Theologien angaaer, vilde det jo *[524]* være et Selvmord, om den udbasunede sit eget Nederlag og lod ved Avertissementer bekjendtgjøre, at den virkelig er en forloren Videnskab; det bliver Modstandernes Sag at sørge for Bekjendtgjørelsen. Man skulde nu mene, at blandt disse Modstandere maatte Atheisterne med den dobbelte Seir staae i forreste Række. Saaledes var det da ogsaa i forrige Aarhundrede; men i det nærværende har Situationen mærkelig forandret sig. Man har gjort en psykologisk Erfaring. Atheisten vil, naar han ret besinder sig, indsee, at han ikke kan være tjent med, at den theologiske Troesvidenskab i Folks Omdømme taber al Kredit, thi naar den Fjende, han lever af at bekæmpe, er død og borte, saa har han væsenlig Intet mere at gjøre; hans esoteriske Viden er en negativ Magt, der ikke tør blotte sit positive Grundlag. Saalænge Atheismen har det metafysiske Slør over sig, er den ikke ulig Gudinden i Sais; man føler en Gysen for den mørke Hemmelighed, den gaadefulde, forstenende Sandhed. Men naar Sløret løftes,

er det forbi med Ligheden. Ynglingen bliver ikke sindssvag af Forfærdelse, tvertimod, han bliver vranten, fordi der ingen Forfærdelse er, fordi hans Forventning skuffes: »Er dette Sandheden selv, er det Gudindens Aasyn? Et saadant Ansigt kan man jo træffe paa enhver Dandsebod«! Den platte Fornægtelse kan nøies med Vidnesbyrd af de fem Sandser. For at forstaae den Lære, at der ingen personlig Gud er og ingen Sjælens Udødelighed, behøver den praktiske Kulturbevidsthed ikke at plage sig med dunkle filosofiske Talemaader; en saadan Almindelighedens Visdom indaander man med
[525] den almindelige Luft. Af Atheismen tør man altsaa ligesaalidt vente en fuldstændig Afsløring som af Theologien. Under saadanne Omstændigheder maa den offenlige Mening, hvad enten den nu til en given Tid helder til Theologien eller til Atheismen eller maaske — eftersom Udstillingen er i »Butikken« — til begge paa een Gang, føle med sig selv, at den er uden Indsigt, uden Overbevisning, kun en Mening, og saa kan Hemmeligheden nok blive bevaret.

Den offenlige Hemmelighed har imidlertid et Gode ved sig, som vi ikke bør miskjende. Der gaaer igjennem den civiliserede Verden en Fornemmelse af, at Striden for og imod de religiøse Dogmer er upraktisk, at det Praktiske i Sagen, det, hvorpaa det virkelig kommer an, er Sædelighed og sædelig Selvforstaaelse; thi, hedder det, »den, hvis Vandel er ren og ret, hans Tro kan umulig være slet«. Theorier, der angribe den aabenbarede Religion — de kalde sig nu Deisme, Pantheisme, Atheisme eller, hvad de helst ville — ere ingenlunde farlige for Samfundet, naar de kun ikke angribe Sædeligheden. Fra Statens og Humanitetens Synspunkt er en dygtig, sund og kraftig Sædelære langt at foretrække for dunkle, mystiske Aabenbaringsspekulationer. Lad, siger man, en sindig filosofisk Tænker levere os en forsvarlig Ethik, en praktisk Sædelære, der hævder Pligt og Ret og gaaer tilbunds i Modsætningen af Godt og Ondt, og han skal være os velkommen: vi skulle visselig ikke genere ham med nærgaaende Spørgsmaal om Troesbekjendelse. At den Anskuelse, man i populær Forstand saa let kan stemple som Atheisme, ikke just, hvad det Sædelige angaaer, altid staaer tilbage for
[526] orthodoxe Lærebegreber, har Exemplet med den ældre Fichte tilstrækkelig vist. Denne store, sædelige, folkelig sindede Tænker fik man, da man ikke paa anden Maade kunde komme ham tillivs, omsider anklaget for Regeringen som Atheist. Det hjalp, at sige i borgerlig Forstand, thi han blev som Professor i Filosofien ved Universitetet i Jena virkelig afsat fra sit Embede; men hvad det betød i videnskabelig og sædelig Forstand, kan sees af hans mandige, aabne Forsvar. Fordi et Menneske opgiver Troen paa en personlig Gud, derfor opgiver han ikke Troen paa en guddommelig Verdensorden. »Denne Tro«, siger Fichte, »maa man ikke forestille sig som en vilkaarlig Antagelse,

som Mennesket kan gjøre eller ikke, eftersom det behager ham, som en fri Beslutning at holde for sandt, hvad Hjertet ønsker, fordi det ønsker det, som en Fuldstændiggjørelse eller Erstatning af overbevisende Grunde ved at tage Haabet til Hjælp. Hvad der er grundet i Fornuften, er slet og ret nødvendigt; og hvad der ikke er nødvendigt, er netop af den Grund fornuftstridigt. At antage Sligt er Indbildning og Drøm, hvor fromt man endogsaa drømmer. Det sande Gode erkjendes kun under den Betingelse, at jeg finder mig fri for alle Sandseverdenens Indflydelser, absolut virksom i mig selv, altsaa som en over alt Sandseligt ophøiet Magt. Denne Frihed er ikke ubestemt; den har sit Maal, kun at den ikke erholder det udenfra, men sætter sig det ved sig selv. Paa denne Frihed og denne dens Bestemmelse kan jeg ikke tvivle uden at opgive mig selv. Jeg kan ikke tvivle, siger jeg — kan ei engang tænke mig Muligheden af, at det ikke skulde være saaledes, at hin indre Stemme kunde bedrage, at den først maatte autoriseres og begrundes andenstedsfra. Her gjælder ingen Ræsonneren, ingen Omforklaren eller konstlet Udtydning. Hin Stemme er absolut positiv og kategorisk. Jeg kan ikke komme *[527]* videre, naar jeg ikke vil forstyrre mit eget Indre; jeg kan just derfor ikke gaae videre, fordi jeg ikke kan ville gaae videre. Her ligger det, som sætter Ræsonnementets ellers utæmmede Flugt sin Grændse, det, som binder Aanden, som binder Hjertet; her er det Punkt, som forener Tænken og Villen til Eet og bringer Harmoni i mit Væsen. Dette er den sande Tro; den moralske Orden er det *Guddommelige*, som vi antage. Det konstrueres ved at handle ret. Dette er den eneste mulige Troesbekjendelse: freidig og uhildet at fuldbringe, hvad Pligten hvergang byder, uden Tvivlen og Ræsonneren over Følgerne. Derved bliver det Guddommelige os levende og virkeligt, enhver af vore Handlinger fuldføres i dettes Forudsætning, og Følgerne opbevares deri«.

Man seer af denne Udtalelse, hvor Fichte vil hen, og hvad det er, hvori hans sædelige Bevidsthed grunder. Dersom Fichte nu blot var enig med sig selv om det Element, hvori det Godes Ide skal røre sig og leve, saa kunde vi trygt følge hans Veiledning; thi at han for Alvor vil hævde Troen paa det Gode som det i sig Sande og Guddommelige, derom er ingen Tvivl. Men netop i Sammenblandingen af Troens og Videns Sfære, altsaa i Elementernes Forvexling ligger hans Selvmodsigelse. Han forkaster Troen paa en personlig Gud; det er ingenlunde af Trods, Vantro eller Ugudelighed, det er i Kraft af videnskabelige Grunde, det er fordi en personlig Gud, ifølge hans Begreb, maa være en indskrænket Gud og en indskrænket Gud utænkelig. Vi høre ham i sit Forsvar: »I tillægge Gud Personlighed og Bevidsthed. Hvad forstaae I da ved Personlighed og Bevidsthed? Dog vel det, som I have fundet i Eder selv og betegnet *[528]* med dette Navn? Men at I paa ingen Maade tænke eller kunne tænke Eder dette

uden Begrændsning og Endelighed, det kan den ringeste Opmærksomhed ved Eders Konstruktion af dette Begreb lære Eder. Ved at tillægge dette Væsen hint Prædikat gjøre I det altsaa til et endeligt, til et Væsen, der er Eder ligt, og I have ikke, som I vilde, tænkt Gud, men kun mangfoldiggjort Eder selv i Tænkningen«. Men spørge vi nu vor Filosof, af hvad Grund vi da skulle troe paa det Godes Realitet og paa en guddommelig Verdensstyrelse, saa synes det, som om han med Eet vilde flytte os over i en helt anden Sfære, et andet Element. »Overbevisningen om vor moralske Bestemmelse«, siger han, »gaaer allerede selv frem af moralsk Stemning, og er Tro, og man siger forsaavidt ganske rigtigt: Elementet for al Vished er Tro. — Saaledes maatte det være; thi Moralitet, saa vis den ogsaa er, kan simpelthen kun konstrueres ved sig selv, ingenlunde ved nogen logisk Tanketvang«. Her seer man Inkonsekvensen: Spørgsmaalet om Guds Personlighed skal afgjøres i Videnskaben, herover tør man altsaa nok ræsonnere; men Spørgsmaalet om Moralitetens Gyldighed skal ikke afgjøres i Videnskaben, thi derover tør man ikke ræsonnere. Inkonsekvensen bliver endnu større, naar vi lægge Mærke til, at Forfatteren efter at have fastsat Selvets Princip subjektivt i Troen — altsaa udenfor Videnskaben — ikke destomindre vil have dets Udvikling af »det slet og ret Nødvendige« ført over i Videnskaben. Naar altsaa En siger: Jeg kan ikke opgive Moraliteten uden at opgive mig selv, da erklæres han for Videnskabens Tiltale fri at være; her gjælder ingen logisk Tanketvang; men dersom
[529] Nogen siger: Jeg kan ikke opgive den personlige Gud uden at opgive mig selv, da bør Videnskaben stævne ham, thi den personlige Gud er afsat ved »logisk Tanketvang«.

Kun sædelig Iver for at gjennemføre en ubetinget rationel Selvforstaaelse i det Gode har kunnet forlede en Tænker som Fichte til at begaae en saa iøinefaldende Inkonsekvens. Det ethiske Misgreb, som her foreligger, kan bedst belyses, naar vi, istedenfor at tale almindeligt om det almindelige Gode og overveie, hvorvidt der gives en rationel Selvforstaaelse i det Gode, kaste et Blik paa det Godes Modsætning og spørge, om der da ikke ogsaa gives en rationel Selvforstaaelse i det Onde. Saalænge Talen blot er om det Gode, slaaer man sig let til Ro ved almindelige Betragtninger. Det Gode, hedder det, er Eet med Menneskets sande Natur, idet jeg vælger det Gode, vælger jeg væsenlig mit eget Selv; at jeg gjør det Gode for det Godes Skyld, betyder, at jeg i dybeste Forstand gjør det for min egen Skyld osv. Da det nu gaaer saa glat med slige skjønne, almindelige Talemaader, saa bliver man let fristet til at behandle Samvittighedssandheder som videnskabelige Læresætninger og drage Personlighedens høieste Anliggender ned i et upersonligt Element. Anderledes, naar Talen er om det Onde. Her ville de rene Almenbetragtninger ikke slaae til. Skal det Ondes Væsen

begribes i Videnskaben, da løber Forklaringen tilsidst ud paa, at det Onde kun er et Bedrag, et Skin. At forstaae sig selv i det Onde, maatte da, ifølge denne Synsmaade, ansees for ligesaa umuligt som at gjøre det Onde, fordi det er ondt. Kun ved at ombytte de almene Afstandsbetragtninger med et virkeligt Nærsyn, det vil sige: med en til Ide og Virkelighed svarende Opfattelse af det Personlige i Karakter og Villie, vil det *[530]* være Tanken muligt at naae til Roden af det Onde. Et fra dette Synspunkt oplysende Karakterbillede have vi i Shakspeares Richard den Tredie, Ridderen af det radikale Onde, en kongelig Satan med Kjød og Blod, en inkarneret Djævel.

Det Egne ved Richards Karakter er ikke det, at han er blodtørstig, grusom og begaaer Forbrydelser; i denne Henseende er han kun en Søn af sin Tid. Den Tid, hvori Richard lever, er en ond Tid: Vold og Frækhed, Mord og Mened høre til Dagens Orden. Den middelalderlige Stat med sit stærke, selvraadige Aristokrati er i det femtende Aarhundrede given til Pris for Partilidenskaber, der true den med Undergang; Striden mellem den hvide og den røde Rose, en mere end trediveaarig Borgerkrig, i hvilken tredsindstyve Personer af Kongehuset og Halvdelen af den engelske Adel tilsatte Livet, er et blodigt Afsnit i Englands Historie. Nei, at Richard er en Tyran, er ikke det Karakteristiske; det Karakteristiske ligger i den Bevidsthed, hvormed han udøver sit Tyranni. De handlende Personer i hans Omgivelse, hvilke Ugjerninger de end begaae, have dog et Slags Undskyldning i deres ophidsede Lidenskaber; indhvirvlede i Øieblikkets Hævnkrig, ere Alle mere eller mindre forblindede, kun ikke Richard. Det er et Træk i hans forfærdelige Overlegenhed, at medens Ingen iblandt de Medstridende, Ven eller Fjende, ret er i Stand til at gjennemskue ham, gjennemskuer han dem alle, seer ned paa dem, foragter dem og bruger dem som blinde Redskaber; ja, hvad mere er — thi hans dæmoniske Blik er ligesaa indadvendt som udadvendt — idet han gjennemskuer de Andre gjennemskuer han tillige sig selv og har, som det synes, en *[531]* fuldstændig Selvforstaaelse i det Onde.

Monologen, hvormed første Akts første Scene begynder, lader os gjøre et dybt Indblik i Richards Sjæl. Krigens Tummel er hans Element, han kjeder sig i Freden; Broderen Edvard den Fjerdes blødagtige Hof er ham modbydeligt. Ikke af sædelig Indignation, men fordi han har sine egne Planer, og saa fordi han, »hæslig myntet«, stedmoderlig behandlet af Naturen, ingen Lykke gjør hos Hoffets Damer, erklærer han, at han vil være Nidding »og hade disse Dages tomme Skæmt«. — »Anslag og Sammenrottelser jeg danned' ved mørke Varsler, Drømme og Libeller, som skal min Broder Clarence og Kong Edvard til Had og Fjendskab mod hinanden ægge, og om Kong Edvard holde vil sit Ord, saavist som jeg er listig, falsk og troløs, skal Clarence

end idag i Fængsel spærres.« Saa høre vi strax fra Begyndelsen, hvad Richard er, og hvad han vil: han er en besluttet Mand, en Mand, der er enig med sig selv. Det gruopvækkende Forsæt, hvormed Richard optræder, og den Maade, hvorpaa han motiverer det, har foranlediget en Misforstaaelse, som vi her maae afvise. Man har forstaaet hans Ord, som om han i sin naturlige Hæslighed søgte en Undskyldning for den Ondskab, hvormed han vil hævne sig paa det menneskelige Samfund, fra hvilket han som Vanskabning er udelukket. Saaledes A. W. Schlegel. »Ondskab«, siger denne Forfatter, »er ikke Andet end en med Forsæt samvittighedsløs Egoisme; men alligevel kan den aldrig ganske aflægge Sædelighedens Form, fordi denne er Lov for alle tænkende Væsener; den maa søge at henføre sin vrange Handlemaade til
[532] Grundsætninger. Uagtet Richard meget vel erkjender sit Sindelags Afskyelighed og sin Sendelse fra Helvede, søger han dog at retfærdiggjøre sig for sig selv ved Skingrunde; da den Lykke at elskes er nægtet ham, hvad bliver ham saa tilbage uden den Lykke at herske?« Denne Bemærkning, der forøvrigt ikke er uden en vis psychologisk Finhed, passer ikke paa Richard; den passer paa forsmaaet Kjærlighed, men den, der aldrig har elsket Nogen uden sig selv alene, kan ikke føle en forsmaaet Kjærligheds Kvaler. Den Kjærlighed, hvorom Richard taler, er da heller ikke af den Natur, at den kan betragtes som en Dyd. Naar han siger, at han ikke kan »spille Elsker«, at han »ei kan beile til sig selv i Speilet« og »ei er skabt til strunk at kneise for en Nymfe kaad«, da mener han ingenlunde, at det er noget Dydigt eller Godt, der gaaer tabt for ham. Richard tænker overhovedet slet ikke paa en Skælnen mellem Dyd og Last, men snarere paa en Vælgen mellem forskjellige Laster; han er ikke skikket til den ene Last, og derfor vælger han den anden; — »da jeg Elsker ei kan spille og underholde disse vakkre Damer, har jeg besluttet, jeg vil være Nidding;« det er i Form af Undskyldning, som om En vilde sige: »Da jeg ei kan stjæle, har jeg besluttet, at jeg vil være Røver.« Det er bogstaveligt, at Richard veed, hvad en Nidding er, og *desuagtet* eller rettere *desaarsag* har besluttet at være Nidding. »Saa vil han altsaa det Onde, fordi det er ondt, hvilken uhyre Modsigelse!« Ganske vist er det en ubegribelig Modsigelse, saalænge vi betragte ham fra Videns almene objektive Standpunkt, men ingenlunde, naar vi
[533] forstaae ham personligt. Saalænge Ordet Nidding er en Betegnelse for den Onde i streng Modsætning til den Gode, med andre Ord: saalænge Forskjellen mellem Godt og Ondt endnu ikke er udslettet fra Grunden af, saalænge vil det ganske vist være umuligt for et Menneske at ville det Onde, fordi det er ondt. Men Forskjellen mellem Godt og Ondt har Richard personlig udslettet. Ved at udslette denne Forskjel er han ingenlunde kommen til at staae paa neutral Grund som En, der hverken er

god eller ond; han er tvertimod bleven fordybet i det Onde; thi at nægte Forskjellen mellem Godt og Ondt, er at vie sig til det Onde. Hvorledes er da Richard oprindelig kommen til at hæve Skilsmissen mellem Godt og Ondt? Ved at fornægte Gud, altsaa ved at stille sig paa et atheistisk Standpunkt! Men med Richards Atheisme har det en egen Sammenhæng; den skyer det objektive Element og holder sig konsekvent i det subjektive. Richards Grunde ere ikke videnskabelige, men ubetinget personlige. Til at skrive en kritisk metafysisk Piece, hvori han afskaffede den aabenbarede Religion og bebudede en ny Æra, da Menneskeslægten skulde lyksaliggjøres med »en immanent Udvikling af sit immanente Princip«, havde han jo ingen Tid; at indføre en ny Liturgi med Formular: der er ingen Gud, og Richard er hans Profet, ansaae han ikke for hensigtsvarende, saa tog han Sagen subjektivt, saa subjektivt, at han nøiedes med at »blive sig selv gjennemsigtig«, uden at blive gjennemsigtig for Andre. Den indre Vished, hvormed Richard har opgivet Gud, fremlyser netop af den Frækhed, hvormed han hykler Gudsfrygt og bruger Religionen, hvor den kan tjene ham som Middel, til sit Øiemeds Opnaaelse. Hans Tanker desangaaende udtales tydelig nok i Monologen, *[534]* (Første Akt, tredie Scene mod Slutningen): »Jeg Skaden gjør, jeg først begynder Striden; det hemmelige Onde jeg udbreder, dets Byrde lægger jeg paa Andres Skuldre.… Nu troe de det, og stedse hvæsser mig til Hævn mod Rivers, Vaughan og mod Grey. Da sukker jeg og viser med et Skriftsprog, at Gud os byder Ondt med Godt at lønne. Saaledes skjuler jeg den nøgne Nidding med gamle Stumper stjaalne ud af Biblen, og synes Helgen, naar jeg spiller Djævel«. I hvilken Grad, hans Hykleri kan brillere, see vi da især af den guddommelige Komedie, han spiller med Londons Borgere. (Tredie Akt, syvende Scene.) Clarence er myrdet; Edvard er død, og hans unge Sønner forvarede i Tower, Rivers, Grey og Vaughan og selv den ædle, umistænksomme Hastings have alle besteget Skafottet; saaledes har Richard forberedt Alt, og nu gjælder det kun om, at hans Thronbestigelse kan faae Skinnet af at skee paa Folkets Opfordring og være saa legitim som muligt. Richard maa naturligviis lade, som om han saare nødig tog Regeringens tunge Byrde paa sig. Greben af mørke Anelser ville Borgerne da ogsaa nødig til at vælge ham. Men Buckingham, Richards Kopi og Redskab, veed at bygge Fremtid paa »en hellig Plan«. »Lad«, siger han til Richard, »som I frygtsom er, lad Eder længe bede, før I sees. Stil Eder, Mylord, mellem tvende Klerke og tag en Bønnebog i Eders Haand«… Da nu Borgerne med deres Lord Mayor og Aldermænd komme, blive de naturligvis afviste af den fromme, i gudelige Betragtninger fordybede Richard. For at de gode trofaste Sjæle dog ikke ganske skulle tabe Modet, fordi den »ædle Hertug« nøler med at modtage dem, forklarer Buckingham nu Sagens egenlige *[535]*

Sammenhæng, idet han siger: »Nei, Mylord, denne Prinds er ingen Edvard; han sig ei strækker paa den bløde Løibænk, men paa sit Knæ i gudelig Betragtning. Han lefler ei med et Par kaade Friller, men med to Geistlige han gransker dybt.« Da saa Lord Mayoren omsider seer Richard paa en Altan mellem to Biskopper, forsvinder al Tvivl, og han udbryder i from Begeistring: »See hist hans Naade mellem tvende Bisper, to Dydens Støtter for en kristen Prinds, som værne mod Forfængeligheds Glimmer! og see en Bønnebog er i hans Haand, den sande Pryd, hvorpaa man Fromhed kjender« … For at blive, hvad han siden selv kalder sig, en »Herrens Salvede«, kan Richard ret føle Trang til at granske med to Geistlige, og, om saa skal være, gaae til Skrifte hos to Bisper: en Mand, der daglig skrifter saa oprigtig for sig selv, kan vel have et Par Skriftemaal tilovers for Bisperne. Han er en fuldendt Hykler; Hykleri er en Art Gudsfornægtelse, det fuldendte Hykleri en gjennemført Gudsfornægtelse.

Altsaa: Richard er Atheist; fra dette Standpunkt maa hans Selvforstaaelse og Konsekvenserne i hans Karakter bedømmes. Viser det sig nu, at en atheistisk Ethik ikke er i Stand til at magte Richard, da er det jo med det Samme bevist, at den atheistiske Ethik ikke eier det Princip, hvoraf en sædelig Modsætning mellem det Gode og det Onde lader sig udvikle og hævde. Vi skulle nu prøve, hvorledes Sagen forholder sig.

Naar Gud er fornægtet, altsaa Gudsvillien udelukket, saa er Mennesket, seet i
[536] Ideen, ubetinget sin egen Herre, sin egen Lovgiver, sin egen Dommer. Dette maa naturligvis ikke forstaaes, som om Individet i sit Indvortes — thi hvad det Udvortes angaaer, behøves her ingen Forklaring — kunde vilkaarlig gjøre sig selv til hvad det vil: den individuelle Villie er betinget af og forsaavidt bunden til den individuelle Natur, og Karakterens Udvikling paa een Gang en personlig Udvikling baade af Natur og Villie. Det nytter i denne Sammenhæng ikke at skyde sig ind under det metafysiske Almene og tale vidt og bredt om det Almenmenneskelige, den almene Natur, den almene Fornuft, den almene Tanke, den almene Villie; thi i ethvert virkeligt Menneske er det Almene begrændset og antager eiendommelig Skikkelse; derfor har enhver menneskelig Individualitet jo sin Natur, sin Fornuft, sin Tanke og sin Villie: det Almene er ikke udelukket, men det er individualiseret. Vi kunne nu ikke sige, at den virkelige Menneskenatur, Naturen existerende i virkelige Mennesker, er enten ubetinget god eller ubetinget ond; den er, som bekjendt, en Blanding af begge. Som vi maae antage, at der i den onde Natur, hvor mørk og fordærvet den end er, dog altid maa være noget Godt, efterdi en absolut ond Natur vilde være Unatur, og en absolut Unatur en Umulighed, saaledes maae vi jo ogsaa antage, at der i den gode Natur, hvor ædel og

ren den forøvrigt kan være, saasandt den er af adamisk Princip, maa være noget Ondt. Men saa er hermed udtrykkelig indrømmet, at det Onde i Menneskenaturen ligesaavel har sin Almindelighed, som det Gode. Men naar det Almindelige ligesaavel kan svare til det Onde som til det Gode, saa er det jo forgjæves at ville hævde den sædelige Fordring ved at henvise Individet til det i Menneskenaturen Almindelige. Forskjellen *[537]* mellem den gode og den onde Natur er relativ og har til sine Extremer paa den ene Side saadanne Individer, i hvilke det Gode har oprindelig Overvægt over det Onde, paa den anden Side saadanne, i hvilke det Omvendte er Tilfældet; denne Forskjel faaer en gjennemgribende Betydning, naar Opgaven er at bestemme det sædelige Princip. Høre vi igjen Fichte, den Mand om hvem Goethe, skjøndt hans fine Verdensklogskab ikke kunde billige Ethikerens energiske Optræden, selv tilstaaer, at han var »en af de dygtigste Personligheder, man nogensinde har seet«, en Mand, paa hvis »Tænkemaade der i høiere Henseende Intet er at udsætte«: saa føle vi, at Fichte taler ud af sin Sjæls Inderste, naar han erklærer, at han ikke kan tvivle paa den sædelige Frihed og dens Bestemmelse, uden at opgive sig selv, og saaledes peger paa »det Punkt, som forener Tanken og Villien til Eet og bringer Harmoni i hans Væsen.« Han vil det Gode, som han vil sin egen sande Villie; han kan ikke gaae videre, naar han ikke vil forstyrre sit eget Indre; han har sin Selvforstaaelse i det Gode, fordi hans Natur er god. Vende vi os dernæst til Richard, da faae vi samme Forklaring med samme Begrundelse og dog i aldeles modsat Retning. Ogsaa Richard har Loven for sine Handlinger ubetinget i sig selv; ogsaa han vil, hvad han ifølge sine eiendommelige Naturanlæg maa ville. Saa lidt som en Fichte kan forandre sin Natur, ligesaa lidt kan en Richard forandre sin; forsøger han derpaa, saa synker han og gaaer øieblikkelig tilgrunde. Fra dette Synspunkt faaer den Selvbetragtning, hvori han med øiensynligt Velbehag fremhæver sin Skabnings Hæslighed — »Af Mandens Billed er jeg en Forkortning; bedragerisk *[538]* den hyklende Natur beskrev mit Ansigtstræk. Jeg ud i Verden fortidlig sparket blev af Moders Liv, halv færdig knap, saa lam, saa ufuldendt, at Hunde bjeffe, naar jeg hos dem tøver« — en anden Betydning end den, at tjene til tom Undskyldning, fordi han ikke vil, hvad Menneskene kalde det Gode. Richard beklager sig ikke, undskylder sig ikke; han tager sig selv, som han er, han ønsker ikke at være anderledes eller at være en Anden: han er »sig selv alene«. Hans ydre Hæslighed er Symbol paa et djævelsk Indre; men han er ingenlunde misfornøiet med sit Ydre; han har ingen Grund dertil, tvertimod! Vanskabningen er for den dæmoniske Richard, hvad det frastødende Ydre, Braknæsen, de fremstaaende Øine, Vorterne, den hængende Mave og de plumpe Fødder, var for den ironiske Sokrates, — en ypperlig Maske, der passer til hans Rolle.

Spørgsmaalet er her ikke om, hvad der er hæsligt og hvad der er skjønt, saalidt som om, hvad der er Ret og hvad der er Uret: Magt er Ret. Richards Ret er Egenvilliens Magt i Sindets Kræfter, og der er Kræfter i Richard. Aanden vil frem, den mørke Aand, der gløder i hans Herskesyge, hans bittre Følelse af Had og Hævn; der brænder i ham en Vulkan, og Vulkanen maa komme til Udbrud. Atheistisk kan altsaa Richard i denne Henseende siges at forstaae sig selv i det Onde ligesaa ubetinget som Ethikeren forstaaer sig selv i det Gode: Retningerne ere modsatte, men Standpunktet er det samme, Principet det samme.

For at hævde den principielle Forskjel mellem Godt og Ondt maa den atheistiske
[539] Ethik nu søge at give Sagen en anden Vending. Den begyndte med at opgive »den logiske Tanketvang«, denne Overilelse maa den bitterlig fortryde. Skal den kunne magte Richard, maa den begynde, ikke personligt med subjektiv Enhed af Fornuft og Natur, men upersonligt med objektiv Enhed af Fornuft og Tænkning. Er det sandt, hvad Fichte siger, at den sædelige Selvbevidsthed finder sig »fri for alle Sandseverdenens Indflydelser, absolut virksom i sig selv, altsaa som en over alt Sandseligt ophøiet Magt«, da maa den opgive Existensen, tye ind under Metafysikens »Almene« og føre Striden over i Videns logiske Element. Det Selv, hvorpaa Ethikeren tænker, naar han i det Godes Navn taler om at kjende sig selv og ville sig selv af ren Nødvendighed, er da ikke det individuelle, men det almene. Kun det sandselige, driftbundne Selv er individuelt; det sande aandelige Selv er universelt, det er en i sig gjennemsigtig Theori. Ikke hvad Individet vil, men hvad Fornuften vil gjennem Individet, er det sande Gode; den, der tænker det Gode, kan ikke Andet end ville det; at gjøre sig selv til det Almene er intellektuel Kjærlighed til det Gode, kun i en saadan Kjærlighed er der Selvforstaaelse. Richards Brøde er nu den, at han ikke theoretisk vil gjøre sit Selv til det Almene; han elsker Intet, Ingen, trods sin uhyre Egenkjærlighed ikke engang sig selv: derfra kommer det Onde. Hans ubøielige Trods mod Sædelighedens guddommelige Orden er forenet med en Smerte, en hemmelig Angst, en urolig Higen, som han i sin Sjæls Bitterhed ikke forstaaer, fordi han ikke vil forstaae den. De tre ulykkelige Kvinder, Dronning Margrethe, Hertuginden hans Moder og Dronning Elisabeth, glemme for et Øieblik det gjensidige Nag og forene sig som tre Erynnier,
[540] for at udgyde en Strøm af Forbandelser over Richard, som just gaaer dem forbi; men han vil Intet høre. »Giv Lyd Trompeter! — Trommer slaa Alarm! Lad Himlen ei de Sladderkvinder høre, som skælde Herrens Salvede; slaa, slaa!« Som han ved Trods og Trommeslag døver Forbandelsens Raab, der lyde udenfra, saaledes søger han ved kløgtigt, sofistisk Ræsonnement at værge sig mod Forbandelserne indenfra og døve

de Erynnier, han huser i sit Indre. Med al sin gjennemtrængende Forstands Klarhed er Richard ikke i Stand til at sprede sit sædelige Mørke; hans Selvforstaaelse er en fortsat Selvbedøvelse: hans dybere fornuftige Selv kommer ikke for Lyset.

Slige oversvævende Almenbetragtninger have for den sædelige Følelse noget Indsmigrende; kun Skade, at de staae i Strid med Principet. For at hævde det Godes Ide, vil den atheistiske Ethiker stride med Richard, som Herkules stred med Kæmpen Antæus, vil løfte ham op fra Existensens moderlige Jord og kvæle ham i den almene Tænknings luftige Region; men han forløfter sig paa Karakteren; Richard er Ethikeren for tung: det er netop Principet, der tynger. I det abstrakt almene Element kan der tænkes, men ikke villes, endnu mindre handles. Almenmennesket kan ikke handle; thi Almenmennesket er et Begreb, og et Begreb kan ikke handle. For at bestemme det Virkelige, maa det Almene gaae igjennem det Individuelle; men naar det Almene gaaer igjennem det Individuelle, saa gaaer Nødvendigheden ind under Friheden, Tanken ind under Villien, og saa har Richard et sikkert Fodfæste. Allerede den Bebreidelse, at der er en indre Stemme, han overdøver, en Tanke, han ikke tænker, fordi han ikke vil tænke den, tager han til Indtægt; thi herved er jo uden videre indrømmet, at de *[541]* sædelige Karaktertanker ere Villiestanker, at Tankernes Gang beroer paa Villien. Med denne Indrømmelse er Richard tilfreds; hans Tanke er i alle hans Handlinger sig selv lig og gaaer konsekvent i Eet med hans Villie; Selvvillien er hans Lov, den eneste Lov, han ikke krænker: at ville i Alt sin egen Villie er hans Ære. Men paa disse Vilkaar er han endog i bogstavelig Overensstemmelse med Ethikeren.

»Der gives Noget,« siger vor Ethiker, »som gjælder mig over Alt, og for hvilket jeg sætter alt Andet tilside, fra hvis Hævdelse jeg ikke ved nogen mulig Følge lader mig afholde, Noget, for hvilket jeg uden Betænkning vilde opoffre min hele jordiske Velfærd, mit gode Navn og Rygte, mit Liv, den ganske Verdens Vel, om det kunde komme i Strid dermed. Jeg vil kalde det Ære.« Denne Fichtiske Haandfæstning vil Richard strax uden Vægring underskrive; ja, han vil ordenlig blive rørt og af Henrykkelse falde Ethikeren i Armene, naar han hører den nærmere Forklaring. »Denne Ære sætter jeg ingenlunde i Andres Dom over mine Handlinger, end ikke, om det kunde være min Tidsalders og Efterverdenens enstemmige Dom; men i den, jeg selv fælder over den.« Det klinger! Richard lytter opmærksomt til og hører videre: »Den Dom, jeg fælder over mine Handlinger, afhænger af, om jeg ved dem bliver i Overenstemmelse med mig selv, eller ved dem kommer i Modsigelse med mig selv. I første Tilfælde kan jeg billige dem; i sidste Tilfælde vilde jeg blive vanæret for mig selv«… »Konsekvens, Overensstemmelse med sig selv!« hvor det klinger i Richards Øren! til at overdøve *[542]*

saa liflige Stemmer ønsker han vist ingen Trommeslager. Det Almenfornuftige, hvoraf den atheistiske Ethiker gjør saameget Væsen, kan da heller ikke volde ham Bryderier. Mine Beslutninger ere ethiske, naar de ere saaledes beskafne, »at jeg med mit bedste Vidende kan alvorlig ville, at alle fornuftige Væsener i samme Stilling skulle fatte de samme Beslutninger«. Det er jo et lovformeligt Forsvar for Richard. Enhver, der tænker sig at være af samme Natur som han, i en med Forbrydelser opfyldt Tid sat med hans Kræfter, paa hans Plads, i hans Sted, maa jo sige sig selv, at han i Grunden maatte handle som han. Naar der i et borgerligt Samfund er Krig af Alle mod Alle, hvad gjælder da uden den Stærkeres Ret? I denne Henseende gjør Richard kun, hvad Fornuften byder: han slaaer sine Fjender til Jorden, fordi han erkjender, at Enhver af hans Fjender, naar han var i hans Sted, fornuftigvis maatte slaae ham til Jorden: han handler konsekvent. Konsekvensen af hans Handlemaade medfører ingenlunde Samfundets Ødelæggelse; den fører kun til, at den Stærkere beseirer de Svage, indtil de stridende Kræfter komme i Ligevægt. Hykleri, Bagtalelse, Mened og Mord ere Midler, der kun bør anvendes, hvor de behøves; de falde bort af sig selv, naar Tiden er bleven en anden. Hvor konsekvent Richard er, kan sees af hans Forhold til Buckingham. Denne Tyranniets Haandlanger, der hidtil har fulgt Richard som Ven og Raadgiver, faaer pludselig Skrupler og vil ikke lade sig bruge til at myrde de unge Prindser; det er en Inkonsekvens: ved at komme i Modsigelse med Richard kommer
[543] Buckingham i Modsigelse med sig selv: intet Under, at en saadan Modsigelse koster ham hans Hoved. Richard derimod er, hvad Principet fordrer, i Et og Alt konsekvent, saa ubøielig konsekvent, at ingen Stoiker med sin »Selvoverenstemmelse« til Feltraab, skal gjøre ham Rangen stridig. Hans Hjertes Haardhed beviser just, at han, ophøiet over sandselig Medlidenhed, kun føler sig »som aandig Magt«. Han nærmer sig virkelig den Theori, ifølge hvilken Selvets Tænkning skal med Videns absolut objektive Nødvendighed kunne slaae over i Villie, i Beslutning, i Handling. Han handler ikke af blot Naturtilskyndelse eller af bar Ondskab, men efter en strengt gjennemtænkt og dybt anlagt Plan; idet han handler med Frihed, gjør han kun, hvad der er nødvendigt. Henrik den Sjette myrdes, det er nødvendigt; Clarence myrdes, det er nødvendigt; Edvards Sønner myrdes, det er aldeles nødvendigt; Buckinghams Hoved falder, ogsaa det er nødvendigt. Og hvad er saa Friheden? Just, hvad en atheistisk Metafysik saa sindrigt forklarer os, Nødvendighedens udviklede Begreb, dens immanente Overgang i fornuftig Selvbevidsthed! Og saa skulde en Helt som Richard, en Karakter, der i saa høi Grad tilfredsstiller Theorien, ikke kunne siges at forstaae sig selv, om end hans Selvforstaaelse er i det Onde?

For den atheistiske Ethiker er der da kun den Udvei tilbage, at opgive det blot Formelle, lægge Eftertrykket paa Sædelighedens Indhold og appellere til Ideen. Hvad der stemmer med Ideen er godt, hvad der strider imod den er ondt; det er ikke den konsekvente Handlemaade i og for sig, men Karakterens Stilling til Ideen som Ide, der i Ethiken gjør Udslaget. Richards Forblindelse viser sig saa deri, at han krampagtig fastholder sit egoistiske Selv og krænker Ideen under enhver Skikkelse; Venskab, *[544]* Familie, Stat, Alt offrer han for sin Egoisme. Han er værre end en Macchiavelist; thi Macchiavelisten sætter dog Ideen i Statens Form som det Absolute, men Kong Richard ændser ikke det almene Vel, han tager Staten som et Rov: for ham er Intet absolut uden hans eget herskesyge Jeg. Dette Brud med alle sædelige Magter, er den dybe Modsigelse i Richards Væsen, og Konsekvensen af dette Brud et Gjennembrud, der ender med Fortvivlelse. Efter Thronbestigelsen, endnu før Rygtet melder ham, at Henrik af Richmond er landet med en Hær, begynder det at gaae tilbage med Richards Selvtillid. Hans Kraft er brudt, hans Sjæl har ingen Fred, han er søvnløs; Søvnen selv, der ellers vederkvæger den Trætte, har, naar den endelig kommer, ingen Vederkvægelse for ham, den martrer ham med tunge Drømme; nagende Erindringer i Strømme af Blod, Stemmer fra Gravene, der raabe: Hævn! Broderbaandets Sønderrivelse, Moderens Forbandelser, fuld Forvisning om Alles Fjendskab, Alles Afsky, Alles Had, dette tilsammen knuger Richards Sind, kuer hans Mod og lader ham føle, at der er en sædelig Magt, der straffer den Onde. Saa nærmer sig den sidste Katastrophe. Richard sover i sit Telt paa »Bosworth Mark« og drømmer. De Myrdedes Aander vise sig for ham, En efter En, hver tynger paa ham med sit Minde, sin Klage og gjennem alle Minder, alle Klager lyder Dommens Ord: »fortvivl og dø!« Forfærdet farer Richard op, — »det er døde Midnat; de kolde Draaber boble paa hans Legeme«. Saa følger den berømte Monolog, hvori han for første og da ogsaa for sidste Gang faaer sit ethiske Selv i Tale. Nu endelig *[545]* forstaaer han sig selv, men Selvforstaaelsen er den forfærdeligste Selvmodsigelse. »Hvad frygter jeg? Mig selv? jeg er alene: ja Richard elsker Richard — jeg er jeg. Er her en Morder? Nei; — jo jeg er en, da fly! — Hvad, fra mig selv? God Grund: hvorfor? jeg hævner. Hvem? mig, paa mig selv? jeg elsker jo mit eget Selv; hvorfor? for alt det Gode, jeg har gjort mig selv. O, nei! Ak nei! jeg hade bør mig selv for hadefulde Idræt mod mit Selv.« Den ethiske Selvmodsigelse er en bogstavelig Selvfordømmelse; for at faae Richard dømt, behøve vi ikke at appellere til en oververdslig Ret; Retten er allerede sat: det er ingen alvidende Gud paa Dommens Dag, men slet og ret den sædelige Ide, der dømmer Richard. Omgiven af Dommens Rædsler staaer han som forvandlet. Da han begyndte med at erklære, at han vilde være Nidding, da var det

kun en overmodig Spot; der var i hans Bevidsthed ingen sædelig Forskjel mellem en Nidding og en ædel Helt; men nu, da han er ramt af Aandens Lyn og i sin Sjæleangst udbryder: »Jeg er en Skurk!« nu er Forskjellen mellem det Onde og det Gode gaaet op for ham: Ideen er kommen til Aabenbarelse, men for at knuse ham. Hvor sønderknust han er, høre vi af hans Fortvivlelse, hans sjælerystende Selvbekjendelse; thi »hans Samvittighed har tusind Tunger, hver Tunge bringer frem en særskilt Klage, hver Klage ham fordømmer, som en Nidding. Mened og falskest Ed i største Grad, Mord, grusomt Mord i frygteligste Grad, og alle Synder i hver enkelt Grad, til Skranken trænge sig og raabe: Skyldig, Skyldig!« Dersom det nu virkelig forholdt sig saaledes,
[546] at det Godes Ide alene ved sig selv uden Grund i Guds Villie har faaet Richard dømt og gjort Retfærdigheden Fyldest, da har den atheistiske Ethik ved denne immanente Domsakt unægtelig feiret en stor Triumf. Det er da een Gang for alle gjort vitterligt, at Forskjellen mellem Godt og Ondt ikke alene kan bestaae, men endog først da blive objektivt begrundet, naar Gud er fornægtet, og den uklare Forestilling om en hinsidig Dommer fuldstændig opgivet. Men er der i nogen videnskabelig Undersøgelse Grund til at tale om »Tilsnigelse«, »Eklekticisme«, »Selvmodsigelse« o. desl., da er det nok her. Den hele Begrundelse beroer paa en Tilsnigelse, idet man umærkelig lader den *sædelige*, umiddelbart sædelige *Følelse* træde i Stedet for det *sædelige Princip.* At den sædelige Følelse saares, naar det Onde sættes ligt med det Gode, er vist, ligesom det ogsaa er vist, at Digteren har poetisk Ret, idet han lader Richards bedre Natur komme til Gjennembrud og bryde hans Trods. Men det er jo slet ikke det, hvorom her handles. Spørgsmaalet, det Spørgsmaal, Atheisten her skulde besvare, angaaer ikke Følelsen, men Principet, det Princip, i Kraft af hvilket Modsætningen mellem Godt og Ondt alene har Gyldighed. Er Richard virkelig dømt i Kraft af det atheistiske Princip? Ingenlunde! Han er i egenlig Forstand slet ikke sædelig dømt; han er kun opskræmmet, overvældet af Drømmesyner; hvad han siger, siger han, om ikke halvt i Søvne, saa dog i en Tilstand, hvori han ikke er sig selv og sit Princip mægtig. Saasnart han ret er vaagnet og kommen til Besindelse, fragaaer han da ogsaa Alt, hvad han i den første Forskrækkelse har sagt. »Samvittighed, Du feige, Du forfærder!« Denne
[547] Indledningsreplik angiver tydelig nok, hvorhen den følgende Strøm af Selvbebreidelser vil føre. Richard har havt et svagt Øieblik, og svage Øieblikke kan jo den Stærkeste have, enten han forøvrigt er god eller ond. Til Ratcliff som just er traadt ind i Teltet, siger han, at han har havt en rædsom Drøm; han »frygter, frygter«! Paa Ratcliffs opmuntrende Ord: »Min gode Fyrste, vær ei angst for Skygger«, svarer han: »Nu ved Apostlen Paulus, Nattens Skygger har slaget Richards Sjæl med mere Rædsel, end tyve

tusind virkelige Stridsmænd, bevæbnede, skudfrie, under Richmond kunde«. Hvad det er for en Rædsel, hvormed han er slagen, og hvad det er for en Frygt, han mener, er klart nok: det er ingenlunde Frygt for Samvittighedens Dom, men alene Frygt for at tabe Slaget. Skulde Richard i Principet være sædelig overvunden, da maatte han jo med fuld Besindelse være bragt til at give Ideen Ret og at anerkjende Samvittigheden. Men langtfra. Neppe har han reist sig, faaet sin Rustning paa og skal begynde Slaget, før vi i hans Kommandostemme atter høre den vilde Trods: »Gaaer mine Mænd, enhver til sin Forretning, lad ingen Sladderdrømme skrække Sjælen; Samvittighed er Lyd, som Feige bruge, indført til Styrkens Tugt. Vor stærke Arm Samvittigheden være, Sværd vor Lov; saa styrter frem!« Saa skal »Ideen« da ikke rose sig af, at den i Samvittighedens Navn har overvundet Richard!

»Men«, siger man, »just fordi Ideen ikke kan beseire Richard subjektivt, virker den som objektiv Magt og beseirer ham objektivt.« Nu har man forladt det Ethiske, og Misforstaaelsen er i fuld Gang; thi en Pil, en Kugle, en Sten, en Lynstraale kan jo ogsaa beseire et Individ objektivt: hvilken Ære for Ideen at blive sat paa lige Trin med en *[548]* simpel Naturmagt! Ideen, siger man, er ikke Naturmagt, den er Aandsmagt, Aanden selv i Historien, i Frihedens Verden; som nærværende, Individer, Handlinger og Begivenheder iboende Aand behersker den Alt og Alle. Det er kun i egen Indbildning, at Richard har kunnet løsrive sig fra Ideen; han er i dens Vold; den holder ham fast med usynlig Haand fra først til sidst, den bruger ham som Redskab. Blandt de Mægtige, som i hine Rædslers Periode alle havde forbrudt sig mod Samfundet, er Richard, den bloddryppende Heros, der hugger Hovederne af Borgerkrigens Hydra, netop ved Ideens Magt den mægtigste. »Han er«, siger Røtscher, »som Verdensaandens Nemesis. Ved denne Betragtning vinder Richard allerede et ophøiet Postament. Hans Grundlag er den oprevne Stat, hans Maal er Kronen; hans absolute Betydning er at være Bæreren af den historiske Aand, ved hvem alle de Hoveder afmeies, der have undergravet Almenvæsenet, opløst Staten og betynget sig med Forbrydelser. Idet han nivellerer Alles Ret, jævner han Pladsen, at Statens Enhed igjen kan hæve sig frem af Interessernes Splidagtighed… Men som Produkt af den hele, sig opløsende Stat gaaer Richard selv tilgrunde, thi Forbrydelsen maa sones og Værktøiet kastes bort, saasnart det har fuldbragt sit blodige Arbeide«. Fra et historisk-æsthetisk Standpunkt er der Intet at indvende mod denne Dom; men hvad bliver det til med Ethiken? Skjøndt Richard just ikke staaer paa nogen objektiv fortrolig Fod med Ideen som Ide — en saadan objektiv, intim Fortrolighed maa være Stuemetafysikeren forbeholdt — saa er han jo dog for sin Tid Ideens ivrigste Tjener, dens troeste Haandlanger, den *[549]*

ufortrødneste Arbeider i dens Vingaard; objektivt forstaaet, er Aanden da ogsaa langt mere tilfreds med ham end selv med den fromme Kong Henrik, for ikke at tale om de Andre. Havde Richard været en Helgen eller dog en ædel, retskaffen Mand, saa kunde Historiens Aand jo slet ikke have brugt ham til sit blodige Værk. Men naar Richard kun har gjort, hvad Ideen fordrede: efter hvilken Lov kan Ideen da fordømme ham? Det hændes vel undertiden, at en Magthaver bortkaster det Redskab, der mente at fortjene Tak for at have opfyldt sin Herres Ønske. Saaledes siger Bolingbroke (Richard II. 5 Akt, Slutn.) til Exton, der bringer ham Richard den Andens Lig i Kisten: »Vent ingen Tak af mig! thi Du har lagt med blodig Haand en Skændsel uden Lige paa mig og mit berømmelige Rige«. Exton minder Kongen om hans utvetydige Opfordring: »Dit Ord, min Herre, voldte min Bedrift«, hvortil Bolingbroke (Henrik IV) svarer: »Den elsker ikke Gift, som bruger Gift; jeg ikke Dig; hans Død var mig fornøden; men Dig jeg hader, elsker ham i Døden; Samvittighedens Nag skal lønne Dig, men ingen Ros og Fyrstegunst af mig; gaa fredløs om som Kain i Nattens Gys, og vis Dit Hoved ei for Dagens Lys!« Ædel Følelse, høi Pathos, et herligt Sprog; Poesien jubler, men — Ethiken græder.

Skulde Ideen virkelig kunne behandle Richard, som Bolingbroke behandlede Exton, da vilde det see sort ud med Adskillelsen af Godt og Ondt. Hvem bærer vel Skylden, »Giften« eller »den, der bruger Giften?« — »Forbrydelsen maa sones!« dog vel ikke
[550] den Forbrydelse, at have tilfredsstillet Ideen? Naar der fra atheistisk Side tales om Richards Forbrydelser, saa tales der slet og ret subjektivt ud af naturlig menneskelig Følelse, men ingenlunde metafysisk objektivt ud af »Historiens Aand«. Det er i det Hele betegnende for de gudsfornægtende Theorier under alle Former, at man, efter at have sat det Almenfornuftige i Guds Sted, nødes til at personificere Ideen og, for at bevare et Sædelighedens Skin, tillægge den en Art Samvittighed og behandle den som moralsk Personlighed. Man pukker paa Begrebet og indsmugler Forestillinger, der staae i skærende Strid med Begrebet; man forguder Abstraktionen og sminker det døde Abstraktum op til at see ud som et sædeligt Væsen, der belønner de Gode og straffer de Onde: det er en for Liv og Videnskab lige uhyggelig Mystifikation. Ideen, den fra Guds hellige, retfærdige Villie løsrevne Ide, er ingen sædelig Magt, hverken god eller ond, hverken retfærdig eller uretfærdig. Dens Væsen er i Naturens Orden, i Kræfternes Virken, i Grundenes Nødvendighed: den lever i objektive Loves Opfyldelse. Dens Ret er en aandig Naturret: Alt, hvad der er muligt, er tilladt, kun det Umulige er forbudt. Ogsaa det Onde skeer efter Love; derfor er Ideen ligesaa forsonet med det Onde som med det Gode; den er uden Glæde, men ogsaa uden Smerte, uden Vrede,

men ogsaa uden Medlidenhed; den harmes ikke paa Vold og Rov, den sørger ikke, naar en Bøddel krones, saalidt som Øxen sukker, fordi en Uskyldig henrettes.

Resultatet af vor Undersøgelse er dette: paa Atheismens Standpunkt gives der en ligesaa klar og gjennemgaaende Selvforstaaelse i det Onde som i det Gode, og det af *[551]* den simple Grund, at det atheistiske Princip ikke formaaer at opretholde den sædelige Forskjel mellem Godt og Ondt. Det nytter ikke at beraabe sig paa Menneskets Natur, thi Menneskenaturen er kun til i virkelige Mennesker, og de virkelige Mennesker have hver sin Natur, forsaavidt de have hver sit Sind. Den, der har et godt Sind, foretrækker det Gode, den, der har et ondt Sind, det Onde; skal Sædeligheden umiddelbart beroe paa Sindet, da er den Onde ligesaa berettiget som den Gode. Det nytter heller ikke at beraabe sig paa Menneskets fornuftige Væsen, thi Tanken, der skal opfatte det Almenfornuftige, maa, — naar den da ikke ved tomme Theorier vil udelukke sig selv fra Liv og Virkelighed, — nødvendigvis sætte det fornuftige Væsen i Menneskets tænkende og villende Selv og gjøre den konsekvente Selvtilfredsstillelse til øverste Grundsætning. Men naar Egenvillien er Lov, og Konsekvensen Maalestok, kan den Onde paa sin Vis have en ligesaa konsekvent Selvtilfredsstillelse af at gjennemføre sin Villie, som den Gode af at gjennemføre sin. Tilfredsstillelsen er paa ingen af Siderne fuldkommen; den Onde har en Modstand i sin bedre Natur og derved i sig selv; ligesaa har den Gode en Modstand i sin lavere Natur og derved i sig selv; Vilkaaret for denne som for hin er uundgaaelig Kamp og Strid. Hvor stor Tilfredsstillelsen vil blive, beroer alene paa den Karakterstyrke, hvormed Princípet gjennemføres. Den konsekvente Karakter har en stor, den inkonsekvente en ringe Selvtilfredsstillelse, uden alt Hensyn paa Godt og Ondt. Efter at have gjort Princípet saa subjektivt som muligt og sat det Almene i Selvvillien, er det forgjæves at ville føre Sagen ind for et objektivt Forum og lade Ideen dømme. Den sædelige Ide er Villieside; har den ikke sit Midtpunkt i Guds *[552]* Villie, da er den ubetinget afhængig af Menneskets Villie; Ideens Dom over Mennesket er da kun Menneskets egen Dom over sig selv: Dommen er ubetinget subjektiv. Skal Ideen ikke desmindre hæve sig over det Subjektive og gjælde for selvgyldig objektiv Magt, da ophører den at være ethisk.

Herved er ingenlunde bevist, at en Atheist ikke skulde kunne være en sædelig Karakter, tvertimod! det er netop bevist, at han, eftersom hans Sind og Subjektivitet er, kan være baade sædelig og usædelig, idet det er vist, at Modsætningen af Sædeligt og Usædeligt, ikke for den enkelte Atheist, men for det atheistiske Princip er uden Betydning.

Der er, som bekjendt, i Konst, Poesi og Historie visse store orienterende Syns-

punkter, om hvilke den Dannede, hvorlidet han iøvrigt har Leilighed til at fordybe sig i noget af de nævnte Fag, ikke let vil tilgive sig selv at være ganske uvidende. Burde det Samme nu ikke ogsaa gjælde, naar Talen er om Religion og Sædelighed? Blandt de i denne Henseende orienterende Hovedsætninger henregne vi følgende:

Guds Tilværelse, Samvittighedens Ret og Sjælens Udødelighed ere personlige Forudsætninger, hørende saa ubetinget til Sjælens indre Liv, at deres Gyldighed, naar vi tage det strengt, ligesaa lidt kan bevises som modbevises af Videnskaben. De ere Troessætninger, hvis Eiendommelighed Videnskaben vel kan belyse, men ikke begrunde.

Theologien, der vil begrunde, og Atheismen, der vil undergrave den aabenbarede
[553] Religion, have begge lige megen Uret. Atheismens umiskjendelige Overlegenhed beroer alene derpaa, at Striden føres i Videns Element, et Element, der kvæler Troen. Theologiens Afmagt er intet Bevis mod Religionen, thi Religionen med sit Princip har Intet med Theologien at skaffe.

Det sande personlige Bevis for Sædelighedens Gyldighed er uadskilligt fra det sande personlige Bevis for Religionens Gyldighed; Beviset støtter sig til Villiens ubetingede Realitet. Den menneskelige Villie mister øieblikkelig sit sande Evighedspræg, sin absolute Afhængighed og dermed tillige sin høiere sædelige Selvstændighed, naar Troen paa Guds Villie er udelukket.

Først naar det religiøs-sædelige Princip er anerkjendt i fuldkommen Uafhængighed af objektiv Viden og Videnskab, kan det med alsidig Konsekvens udfolde sine Erkjendelsers Indhold i sin egen Sfære og Religionslæren opstaae gjenfødt til fornyet Virksomhed. At ville fra et atheistisk Standpunkt angribe denne Synsmaade ved at slaae om sig med »videnskabelige Modsigelser«, er Nonsens: da Videnselementet ifølge vort valgte Standpunkt er Religionens Væsen imod, saa følger det jo ganske af sig selv, at Religionslæren, naar den behandles i Videnskaben, nødvendigvis maa vrimle af Modsigelser. Den eneste Vei til at blive Modsigelserne kvit, er at skille Religionen fra Videnskaben.[*)]

Ved at fastholde disse Grundsætninger ville dannede Læsere let kunne orientere sig i det Virvar af theologiske og atheistiske Forsikkringer, der sættes i Omløb under
[554] Paaberaabelse af »Grunde«, »klare Grunde«, »uigjendrivelige Grunde«. Et er det at raabe med Grunde, et Andet at give Grunde; det Første er lettere, men det Sidste er paalideligere. De, der ivrigst raabe med Grunde, ere ikke altid paalidelige, ikke saa paalidelige, som de, der raabe med Reier: de Sidste have dog i Reglen den Vare, de

[*)] Jvfr. Religionsfilosofi S. 5—11, 74—81, 97—108 ff.

falbyde, men de Første have desværre tit ikke Andet end Raabet.

R. *Nielsen.*